

Ograničenje trajanja pritvora -između zaštite i povrede ljudskih prava-

Apstrakt

Nerazumevanje težine deprivacija koje pritvor nosi sa sobom ali i površno tumačenje razloga za određivanje i produženje pritvora, praćeno povremenim labavljenjem zakonskih uslova za njegovo određivanje, dovelo je do toga da se pritvor u našem krivičnom pravosuđu olako određuje a još lakše produžava što ima nesagledive posledice, naročito po prava onog okrivljenog koji u krajnjem ishodu bude oslobođen ili postupak protiv njega obustavljen. Ujedno, ovim situacijama se posledice neadekvatnog korišćenja pritvora prelivaju i na budžetski, odnosno teret svih građana Republike Srbije. Ne sporeći kapacitet i značaj pritvora u obezbeđivanju prisustva okrivljenog i nesmetanog vođenja krivičnog postupka, autor se u radu fokusira na pitanje balansiranja potrebe da se postupak nesmetano odvija, s jedne strane, i neophodnosti da upotreba ali trajanje pritvora budu svedeni na najmanju neophodnu meru. Rukovodeći se ovim principom, autor analizira mogućnosti i domete ograničenog trajanja pritvora tokom istrage i nakon optuženja, posebno se baveći karakteristikama faze dopune istrage i obimom prava koja u pogledu ograničenja pritvora okrivljeni ima u ovoj fazi postupka. Nastojeći da identifikuje adekvatna rešenja, autor se osvrće na odredbe zakonika o krivičnom postupku koji su nakon Drugog svetskog rata bili u primeni na prostoru današnje Republike Srbije ali i u susednim državama, s posebnim osvrtom na zakonska rešenja koja su išla u smeru ograničenog trajanja pritvora nakon predaje optužnice, analizirajući uticaj koji ovakvo rešenje ima na okončanje krivičnog postupka u razumnom roku, kvalitet dokaza, pristup pravdi i mogućnost nosilaca pravosudnih funkcija da postupaju u skladu sa Ustavom i zakonima.

Ključne reči: pritvor, trajanje pritvora, ljudska prava, pravo na slobodu, suđenje u razumnom roku

1 Dr Milica Kolaković-Bojović je naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i član UN Komiteta za prisilne nestanke, email: kolakius@gmail.com

1. Pritvor u funkciji mere ograničenja prava na slobodu kao univerzalne vrednosti

„Svi se pokoravamo zakonima da bismo bili slobodni“, lepo je pre više od 2000 godina zaključio Ciceron². U ovoj, naizgled tako jednostavnoj konstataciji, jasno se ocrtavaju svi danas poznati principi u oblasti zaštite prava na slobodu. Prepoznat je njen značaj kao jednog od osnovnih dobara čoveka, ali i dvostruka priroda zakona u oblasti ograničenja slobode, sadržana u biti vladavine prava: kapacitet zakona da pojedinca zaštiti od samovolje drugih članova društva, bez obzira na položaj na hijerarhijskoj lestvici vlasti, kao i mogućnost njenog ograničenja samo u slučajevima predviđenim zakonom a kao posledica nepoštovanja zakona. U ovom kontekstu, pravo na slobodu sagledava se i iz ugla činjenice da sloboda, kako je to lepo zaključio Monteskeje, predstavlja preduslov za uživanje u drugim dobrima, te da je, imajući u vidu obim deprivacija koje pritvor nosi sa sobom, neophodno njegovo svođenje na najmanju moguću meru.

Pomenuti principi, počev od sredine prošlog veka, postepeno su prenošeni i sve detaljnije regulisani i putem univerzalnih i regionalnih instrumenata u oblasti zaštite ljudskih prava. Počev od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima³ koja članovima 3 i 9 jamči univerzalno pravo na život, slobodu i bezbednost ličnosti, predviđajući da niko ne sme biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti proteran, garancije u oblasti ograničenja slobode određivanjem pritvora dobijale su na značaju i preciznosti usvajanjem svakog narednog univerzalnog ili regionalnog međunarodnog instrumenta u oblasti zaštite osnovnih prava i sloboda.

Već članom 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (u daljem tekstu: MPGPP, Pakt),⁴ predviđene su mnogo preciznije garancije u oblasti lišenja slobode, garantujući da svako ima pravo na slobodu i ličnu bezbednost i niko ne može biti samovoljno uhapšen ili pritvoren. MPGPP je prepoznao i obavezu propisivanja i primene zakonskih razloga i postupka određivanja pritvora, ali i istakao važnost hitnosti postupanja koje treba da dovede do odlučivanja o osudi ili puštanju na slobodu u razumnom roku. Pakt ispravno prepoznaje i svojstvo pritvora kao *ultima ratio* a ne opšteg pravila za obezbeđivanje nesmetanog vođenja postupka, ističući značaj upotrebe jemstva kao njegove alternative, kada god je to moguće.

Pomenuti principi postavljeni u Paktu, detaljno su razrađeni u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu EKLJP),⁵ koja osim što detaljno definiše razloge za određivanje pritvora, insistira na tome da svako ko je uhapšen ili lišen slobode mora bez odlaganja biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije i mora imati pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja.⁶

Iz poslednjeg segmenta navedene odredbe jasno je vidljiva potka prirode pritvora, koja se bi se, pojednostavljenim jezikom mogla izraziti kao: *Odmah ga izvedi pred sudiju, a potom mu ili*

2 Cicero, M.T. (Translated by David Fott) (2014) De legibus (On the Laws), Cornell University Press, available at: <https://www.nlnrac.org/classical/cicero/documents/de-legibus>, last accessed on April 10th 2019.

3 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena na Generalnoj skupštini UN, 10. decembra 1948. godine.

4 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN, 16. decembra 1966. godine, „Službeni list SFRJ“, broj 7/71.

5 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) od 4. septembra 1950, („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“ br. 9/03, 5/05 i 7/05-ispravka i „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 12/10).

6 Puštanje na slobodu može biti uslovljeno jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju.

sudi u razumnom roku ili ga pusti. Čini se da ovako pojednostavljeno izražena suština, lakše vodi do nekoliko ključnih pitanja u vezi sa ograničenjem trajanja pritvora.

Naime, ovako postavljena odredba EKLJP jasno ukazuje na hitnost postupanja, odnosno suđenja u situaciji kada se okrivljeni nalazi u pritvoru. Navedena odredba se, sa garancijom suđenja u razumnom roku iz člana 6 EKLJP, nalazi u odnosu posebnog i opšteg, budući da nadležnim organima postavlja alternativni izbor - da okrivljenom sude u razumnom roku ili da ga puste na slobodu. Puštanjem na slobodu, ne nestaju dakle, garancije za suđenje u razumnom roku iz člana 6 EKLJP ali ove garancije u slučaju kada se okrivljeni nalazi u pritvoru dobijaju drugačiji kvalitet, budući da okrivljeni nije više izložen visokom intenzitetu deprivacija.

Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) prilikom generalne ocene (ne)postojanja povrede prava na suđenje u razumnom roku uzima u obzir čitav niz okolnosti koje mogu imati „izvinjavajući karakter“ za institucije u slučaju produženog trajanja postupka koji ih abolira od povrede prava na suđenje u razumnom roku, a koje se tiču složenosti predmeta, doprinosa podnosioca predstavke, kao i ponašanja organa postupka tužene države. Činjenica da se okrivljeni nalazi u pritvoru predstavlja okolnost koju, s jedne strane, prepoznaje zakonodavac kroz propisivanje drugačijih, kraćih rokova za okončanje pojedinih faza postupka, kao i propisivanje vremenskih ograničenja trajanja samog pritvora, dok s druge strane, ova činjenica ima uticaja na prioritizaciju postupanja organa koji vode postupak.⁷

2. Opravdanost i dometi ograničenja trajanja pritvora

Posmatrano iz ugla odnosa zaštite prava na slobodu i prava na suđenje u razumnom roku, vremensko ograničenje trajanja pritvora, javlja se ne samo kao pravo okrivljenog, već i dužnost državnih organa da postupaju ažurno. Jasan stav u ovom pogledu zauzeo je i Evropski sud za ljudska prava, odlučujući u predmetu *Debboub* protiv Francuske⁸, gde je naveo da sud treba da pokloni posebnu pažnju brzom okončanju postupka kada se okrivljeni nalazi u pritvoru. Ovim pitanjem bavio se i ESLJP odlučujući u predmetu *Kuibichev* protiv Bugarske, gde je pokrenuo pitanje odgovornosti sudskih vlasti u obezbeđivanju prisustva svedoka usled čijeg izostanka se odlažu pretresi, a time i nepotrebno produžava trajanje postupka prema okrivljenom koji je u pritvoru.⁹

Činjenica da je vremensko ograničenje trajanja pritvora u vezi sa blagovremenim okončanjem krivičnog postupka, jasno ukazuje da se, u tom slučaju, ne radi samo o brzini vođenja, odnosno okončanja postupka, već o pozitivnim ali i negativnim posledicama koje insistiranje na brzini vođenja, odnosno okončanja postupka pre isteka vremenskog ograničenja boravka okrivljenog u pritvoru može imati na kvalitet dokaza ali i dokaznu potkrepljenost optužnice i same presude. Primena pritvora kao mere obezbeđenja okrivljenog, može se dakle, tretirati kao dvostruki mehanizam za ubrzanje postupka. S jedne strane, ovom merom se garantuje prisustvo okrivljenog kao preduslov uspešnog vođenja postupka, odnosno sprečava dokazna

7 Potreba da se preciznije odrede okviri ograničenja primene pritvora prepoznata je i u Preporuci o pritvoru za vreme suđenja koju je Komitet ministara Saveta Evrope usvojio 1980. godine. Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (80) 11 of the Committee of Ministers to the Member States concerning Custody Pending Trial*, (Adopted by the Committee of Ministers on 27 June 1980 at the 321st meeting of the Ministers' Deputies).

8 *Debboub v. France*, No. 37786/97, presuda od 9. novembra 1999. godine, § 46.

9 *Kuibichev v. Bulgaria*, No. 39271/98, presuda od 30. septembra 2004. godine, § 69.

opstrukcija dok se, s druge strane, organi postupka obavezuju na posebno hitno postupanje, sve dok se okrivljeni nalazi u pritvoru. U tom smislu, jedan od bitnih faktora je i granica maksimalnog trajanja pritvora, budući da su, u državama u kojima je ova granica postavljena u samom procesnom zakonu, sudije i javni tužioc pod dodatnim „pritiskom“ da postupaju što ažurnije, rizikujući nedostupnost okrivljenog nakon isteka roka za maksimalno trajanje pritvora.¹⁰ U odnosu na obezbeđivanje dokaza, pritvor dakle, ima dvostruko dejstvo - iako sprečava dokaznu opstrukciju i time potpomaže prikupljanje dokaza, istovremeno, njegovo ograničeno trajanje stvara rizik da se, zbog insistiranja na brzini postupanja, ta ograničenja negativno odraze na kvalitet dokaza.

Istovremeno, pitanje vremenskog ograničenja trajanja pritvora dotiče i čitav niz prava oštećenog. Najpre, u slučaju da je pritvor određen zbog opasnosti da će okrivljeni ponoviti krivično delo ili uticati na svedoke, pitanje opravdanosti i dometa ograničenja trajanja pritvora zadire u domen prava na život i bezbednost. Ukoliko je pak, pritvor određen kao sredstvo obezbeđenja prisustva okrivljenog ili zbog sprečavanja dokazne opstrukcije, pitanje vremenskog ograničenja trajanja ovako određenog pritvora u najtešnjoj je vezi sa pravom oštećenog na pristup pravdi.

S tim u vezi, postavlja se nekoliko relevantnih pitanja:

- Da li je uvek, a ako ne, u kojim fazama krivičnog postupka i u kojoj meri poželjno ograničiti trajanje pritvora?
- Kakve su posledice uvođenja ovih vremenskih odrednica na ostvarivanje prava okrivljenog ali i drugih učesnika u postupku?
- U kojoj meri ova ograničenja utiču na mogućnost sudija i javnih tužilaca da svoje funkcije obavljaju u skladu sa načelima propisanim Ustavom i zakonima?

Domaće zakonodavstvo više ne poznaje obavezni pritvor, iako je zadržana težina dela (odnosno zaprećena ili izrečena kazna) kao jedan od kriterijuma osnovanosti određivanja pritvora, uz sužavanje kruga na krivična dela sa elementom nasilja, odnosno uz činjenicu da su način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka. Priroda pritvora kao *ultima ratio*, odnosno horizontalnog principa u čijem duhu treba tumačiti sva pravila u vezi sa razlozima određivanja pritvora i njegovo trajanje, definisana je u članu 210 ZKP-a, određujući da se pritvor može odrediti samo pod uslovima predviđenim Zakonikom¹¹ i samo ako se ista svrha ne može ostvariti drugom merom. Istim članom, propisana je dužnost svih organa koji učestvuju u krivičnom postupku i organa koji im pružaju pravnu pomoć, da trajanje pritvora svedu na najkraće neophodno vreme i da postupaju sa naročitom hitnošću ako se okrivljeni nalazi u pritvoru.

10 Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, 180.

11 U skladu sa članom 211 ZKP-a, pritvor se može odrediti protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo ako: 1) se krije ili se ne može utvrditi njegova istovetnost ili u svojstvu optuženog očigledno izbegava da dođe na glavni pretres ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva; 2) postoje okolnosti koje ukazuju da će uništiti, sakriti, izmeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove krivičnog dela ili ako osobite okolnosti ukazuju da će ometati postupak uticanjem na svedoke, saučesnike ili prikrivače; 3) osobite okolnosti ukazuju da će u kratkom vremenskom periodu ponoviti krivično delo ili dovršiti pokušano krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti; 4) je za krivično delo koje mu se stavlja na teret propisana kazna zatvora preko deset godina, odnosno kazna zatvora preko pet godina za krivično delo sa elementima nasilja ili mu je presudom prvostepenog suda izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela su doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka.

1.1. Faza krivičnog postupka kao predodrednica prihvatljivosti ograničenja trajanja pritvora

Dok po pitanju trajanje pritvora nakon podizanja optužnice i dalje postoje oprečni stavovi i različita rešenja u uporednom pravu (ali i zakonima o krivičnom postupku koji su se prethodnih decenija primenjivali na našim prostorima), čini se da po pitanju potrebe da se trajanje pritvora u toku istrage ograniči već rokovima postavljenim procesnim zakonima, uopšte ne dovodi u pitanje. Pomenuta razlika u pristupu nesumnjivo je vezana za potrebu balansiranja značajnih deprivacija koje pritvor sa sobom nosi, s jedne strane, i različitog stepena sumnje da je okrivljeni izvršio krivično delo. Budući da se pokretanje istrage zasniva na osnovima sumnje da je okrivljeni izvršio krivično delo, u skladu sa ranije navedenim principom sadržanim u članu 5, stav 3 EKLJP, pritvor u ovoj fazi postupka ima za cilj da dovede do što hitnije odluke, zasnovane na kvalitetu i kvantitetu dokaza prikupljenih u toku istrage.

Naime, ukoliko prikupljeni dokazi nemaju potreban kvalitet i kvantitet da bi, na osnovu osnovane sumnje, bila podignuta optužnica, nema više ni osnova za produženje pritvora.

Suprotno, ako su dokazi u kvalitativnom i kvantitativnom smislu takvi da osnovi sumnje prestatu u osnovanu sumnju, raste i težina na jednoj strani terazija kojima zakonodavac vaga zakonom dozvoljeno trajanje pritvora u srazmeri sa deprivacijama koje on nosi sa sobom s jedne, i osnovanosti sumnje da je okrivljeni izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret, s druge strane. Upravo ova procena predstavlja tačku sporenja unutar pravne struke i nauke, otvarajući dilemu da li je osnovana sumnja teg dovoljne težine, da se s druge strane terazija nađe zakonom neograničeno trajanje pritvora nakon podizanja optužnice, o čemu će kasnije biti više reči.¹²

2.2. Ograničenje trajanja pritvora u toku istrage

Kao što je već pomenuto, zakonsko ograničenje trajanja pritvora u toku istrage, kombinovano sa redovnim proverama postojanja razloga za njegovo produženje do pomenute, maksimalne granice, princip je koji je široko prihvaćen u zakonodavstvima širom sveta. Ova ograničenja neretko su u vezi i sa propisivanjem zakonskog roka za okončanje istrage, ali mogu egzistirati i nezavisno od njih, a čak i paralelno, bez nužnog poklapanja ovih rokova, koje je od velike važnosti, budući da je cilj da se istraga okonča u okviru zakonskog ograničenja trajanja pritvora.¹³

Zakonici o krivičnom postupku koji su bili u primeni na teritoriji današnje Republike Srbije prethodnih decenija, uglavnom su usvajali približna rešenja u ovom pogledu, ograničavajući trajanje pritvora u istrazi na šest ili devet meseci, pri čemu je ovaj period bio podeljen na inicijalnih mesec dana određenih rešenjem istražnog sudije, nakon čega bi se pritvor produžavao za još dva (ili 2+3 meseca) rešenjima o produženju pritvora koja donose veća sudova različitog ranga. Važno je napomenuti da su svi ovi rokovi, po svojoj prirodi, takvi da omeđavaju maksimi-

12 Čini se da je rešenje člana 123 hrvatskog Zakona o kaznenom postupku izvesni fenomen u tom smislu, budući da za određivanje istražnog zatvora zahteva postojanje osnovane sumnje da je određeno lice izvršilo krivično delo, iako se, istim Zakonom, za pokretanje istrage zahteva postojanje osnovane sumnje a tek za optuženje osnovana sumnja. Vidi više u: Josipović, I (2008) *Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008, str. 932.

13 Vidi više u: Vuković, Š. (1985) *Zakonik o krivičnom postupku - sa objašnjenjima i sudskom praksom* (Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje), Savremena administracija, Beograd, 156.

malno trajanje pritvora određenog jednim rešenjem kojim se određuje ili produžava pritvor, ali da u skladu sa prirodom pritvora kao *ultima ratio*, te posledičnom obavezom organa postupka da vreme pritvora svedu na najmanju neophodnu meru, prestanak osnova na kojima se zasniva odluka o određivanju ili produženju pritvora povlači sa sobom mogućnost njegovog ukidanja i pre isteka perioda na koji je određen. S tim u vezi, bitno je napomenuti da je dodatno produženje pritvora najčešće zakonom uslovljeno postojanjem „važnih razloga“, bez navođenja njihove konkretne sadržine, uz ostavljanje sudu slobode da njihovo postojanje ceni u svakom konkretnom slučaju, što jasno ukazuje na to da *status quo* u pogledu razloga za određivanje pritvora nije dovoljan i za njegovo dodatno produženje. Ovo bi značilo da, iako je, kao što smo ranije naveli, osnovna ideja da se istraga okonča u okviru maksimalnih rokova trajanja pritvora, sama činjenica da javni tužilac nije uspeo da sprovede sve dokazne radnje u tom roku, ne može biti dovoljan razlog da se pritvor automatski dodatno produži, već bi se u samom zahtevu za produženje pritvora moralo detaljno obrazložiti koje dokazne radnje i usled kojih smetnji nisu sprovedene, kao i razlozi zbog kojih njihovo sprovođenje ne bi bilo moguće u slučaju puštanja okrivljenog iz pritvora.¹⁴

Tako je Zakonik o krivičnom postupku iz 1953. godine (u daljem tekstu: ZKP iz 1953) pravio razliku između pritvora i istražnog zatvora, pri čemu je zapravo istražni zatvor ekvivalent današnjem pritvoru u fazi istrage. Član 191 ZKP iz 1953. ograničavao je maksimalno trajanje istražnog zatvora na šest meseci, pri čemu je na osnovu rešenja istražnog sudije istražni zatvor mogao trajati najviše dva meseca, dok se nakon toga, rešenjem veća okružnog suda mogao produžiti za još mesec dana. Stav 2, istog člana, predviđao je da, ako ni nakon isteka ovog roka istraga „zbog ozbiljnih smetnji“ ne bude završena, istražni zatvor može, odlukom veća vrhovnog suda narodne republike ili Vrhovnog suda Autonomne pokrajine Vojvodine, biti produžen za dodatna tri meseca. Iz „osobito važnih razloga“ istražni zatvor se mogao produžiti za još tri meseca, odlukom Saveznog vrhovnog suda a na predlog istražnog sudije ili javnog tužioca, čime bi dostigao maksimalnih devet meseci koliko je ZKP-om iz 1953. bilo dozvoljeno.¹⁵

Ovako formulisani uslovi za produženje pritvora najbolje ilustruju gradaciju o kojoj je ranije bilo reči, a po kojoj produženje pritvora ne može funkcionisati po automatizmu, kao korektiv za neuspehe tužioca¹⁶ da istragu sprovede u zakonom predviđenom roku, već mora imati osnov u:

- postojanju ozbiljnih smetnji da se istraga okonča u predviđenom roku;
- postojanju osobito važnih razloga da pritvor bude produžen još jednom, uz poveravanje ove odluke najvišoj sudskoj instanci.

Nešto drugačija rešenja sadržao je Zakonik o krivičnom postupku iz 1976. godine (u daljem tekstu: ZKP iz 1976.) U skladu sa članom 197 ovog zakona, pritvor određen od strane istražnog sudije mogao je trajati najviše mesec dana, nakon čega se rešenjem veća mogao produžiti za još dva meseca. Nakon toga, iz važnih razloga, pritvor se mogao produžiti za još samo tri meseca, odlukom veća vrhovnog republičkog ili pokrajinskog suda i to samo ako se radi o krivičnim delima za koja se može izreći kazna zatvora preko pet godina ili teža kazna.¹⁷

14 Vasiljević, T. i Grubač, M. (2011): *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, 342.

15 Savez udruženja pravnika Jugoslavije (1953) *Zakonik o krivičnom postupku – sa objašnjenjima i napomenama*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 59.

16 Ranije istražnog sudije

17 Vuković, Š. (1985): 150-160.

Iz ovakvog rešenja jasno je da je zakonodavac napravio značajan otklon od principa sadržanih u ZKP-u iz 1953. i to u dva smera:

1. Odustaje se od uslovljavanja odluke o produžetku pritvora ozbiljnim smetnjama da se istraga okonča;
2. Vezivanje mogućnosti da se pritvor produži još jednom za tri meseca, odlukom najviših sudskih instanci, za visinu zaprećene kazne, odnosno težinu krivičnog dela za koje se vodi postupak.

I jedna i druga promena mogle bi se negativno oceniti, budući da izostanak prvog uslova vodi ka automatizmu u procesu produženja pritvora i destimuliše ažurno vođenje istrage, naročito u fazi inicijalnog zahvata, u prvih mesec dana, kada su šanse za prikupljanje kvalitetnih dokaza najveće. S druge strane, ovakva promena je bila odraz realne nemogućnosti istražnih sudija da u okolnostima organizacionih okolnosti u kojima su postupali, u tih mesec dana boravka okrivljenog u pritvoru, privedu istragu kraju. I druga promena je vodila, kako oslobođenju od obaveze da se specifično obrazlože razlozi koji konstituišu potrebu da se pritvor dalje produži za još tri meseca, tako i isključenju ove mogućnosti za lakša krivična dela. Ovakav pristup je u svojoj suštini pogrešan, budući da složenost postupka, a time i nemogućnost da se optužnica podigne u roku od tri meseca, ne mora biti skopčana sa težinom krivičnog dela, već sa drugim okolnostima koje utiču na složenost predmeta.¹⁸

Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine (u daljem tekstu: ZKP iz 2001. godine)¹⁹, zadržao je isti kurs. Naime, zadržana su rešenja o trajanju i uslovima za prvo produženje pritvora od stane veća, dok je u pogledu drugog produženja (za dodatna tri meseca) osim što je zadržan kriterijum težine krivičnog dela, promenjena nadležnost za produženje pritvora za ovu kategoriju dela, i usklađena sa novim državnim (i pravosudno-organizacionim uređenjem), pa je ova odluka stavljena u nadležnost veća vrhovnog suda, uz zadržavanje kriterijuma postojanja „važnih razloga“. Kasnijim izmenama, ova nadležnost prenetu je u nadležnost veća neposrednog višeg suda.

Kada je reč o pozitivnopravnim rešenjima, članom 215 ZKP-a iz 2011. godine, predviđeno je da se na osnovu rešenja sudije za prethodni postupak okrivljeni može zadržati u pritvoru najviše tri meseca od dana lišenja slobode. Veće neposredno višeg suda (član 21 stav 4) može, na obrazloženi predlog javnog tužioca, iz važnih razloga produžiti pritvor najviše za još tri meseca. Protiv ovog rešenja dozvoljena je žalba koja ne zadržava izvršenje rešenja. Ako se do isteka ovog roka ne podigne optužnica, okrivljeni će se pustiti na slobodu.

Iz ovakvog rešenja jasno je vidljivo da, po prvi put u novijoj pravnoj tradiciji, zakonodavac poseže za proširenjem ovlašćenja sudije za prethodni postupak u pogledu trajanja pritvora koji se može odrediti inicijalno, njegovim rešenjem. Ovakva odluka, bez sumnje je uzrokovana promenom koncepcije krivičnog postupka i prelaskom na tužilačku istragu, čime je sudija za prethodni postupak, od nekadašnjeg istražnog sudije (kolokvijalno - istražnog organa) pre-rastao u čuvara procesnih prava u fazi istrage, odnosno delimično preuzeo tu ulogu od veća.

18 Vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2016): 55-60.

19 Zakonik o krivičnom postupku („Službeni list SRJ“, br. 70/01 i 68/02 i „Službeni glasnik RS“, br. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05- dr. zakon, 49/07, 20/09-dr. zakon, 72/09 i 76/10).

ZKP iz 2011. takođe obavezuje sudiju za prethodni postupak da i bez predloga stranaka i branioca, po isteku svakih 30 dana ispita da li još postoje razlozi za pritvor i da donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora.

Zakonik o krivičnom postupku usvaja koncept po kome postoji poklapanje između zakonskog roka za okončanje istrage i vremenskog ograničenja trajanja pritvora u istrazi. Ovo bi trebalo dodatno da motiviše javnog tužioca da upravo u tom roku i okonča istragu i podigne optužnicu, čime bi se izbeglo da otkriveni postane nedostupan za dalji tok suđenja, utiče na dokazni postupak ili čak dovrši, odnosno ponovi krivično delo.

Ipak, kako se zakonski rok za okončanje istrage u praksi retko poštuje, budući da je instruktivnog karaktera, neretko se dešava da pritvor ne posluži svrsi, već da se, naprotiv, pretvori u svoju suprotnost, budući da otkriveni najpre provede maksimalnih tri, odnosno šest meseci u pritvoru, istraga za to vreme ne bude okončana, a on potom postane nedostupan za dalji tok suđenja. U tom smislu, neretko su se mogli čuti predlozi da se razmotri opravdanost načina na koji su postavljene obe vrste vremenskog ograničenja, a naročito ono vezano za trajanje pritvora, budući da je okončanje istrage u roku od šest meseci često teško izvodljivo, što usled složenosti slučaja i preopterećenosti javnih tužilaca, to i zbog lošeg planiranja istrage i procesne nediscipline.²⁰

2.3. Dopuna istrage i ograničenja trajanja pritvora

Iako hronološki sledi nakon predaje optužnice, s razlogom pitanje ograničenja pritvora u fazi dopune istrage razmatramo kao izdvojeno pitanje. Naime, osmišljena da bude izuzetak kojim se koriguju retki propusti tokom sprovođenja istrage, u našem pravosuđu, dopuna istrage koristi se u toj meri da gotovo prerasta u pravilo. Problem dopune istrage treba posmatrati u dve ravni. Najpre, ovo pitanje je tesno povezano sa adekvatnim planiranjem istrage, kvalitetom dokaza i šansama za potvrđivanje optužnice, a potom i sa trajanjem krivičnog postupka. Oba aspekta, u tesnoj su vezi i sa ograničenjima u pogledu trajanja pritvora u ovoj fazi postupka.

Kada je reč o kvalitetu i kvantitetu dokaza, iako sama dopuna istrage produžava trajanje krivičnog postupka, prenebregavanje potrebe za njom, po pravilu, vodi problemima u kasnijem dokaznom postupku, kao i nemogućnosti ili poteškoćama da se dođe do presude koja neće biti oborena u postupku po žalbi. Ovo ipak ne sme biti (iako u praksi neretko jeste) mehanizam (makar privremenog) prevaljivanja odgovornosti, gde tužilac u očima javnosti (uglavnom kada je pod ogromnim pritiskom iste) i/ili stranaka stvara sliku da je odradio svoj deo posla ali je sud taj koji vraćanjem optužnice koči nastavak postupka. Osim ishitrenog podnošenja ovakvih, tzv. tankih optužnica, dodatni problem predstavlja i praksa njihovog potvrđivanja, čak i kada dopuna istrage nije donela značajne pomake po pitanju kvaliteta i kvantiteta dokaza. Ovakvoj praksi neretko kumuju kako kolegijalnost, tako i različite vrste neprimerenih uticaja, koji se mogu kretati od medijskih pritisaka u slučajevima za koje je javnost posebno zainteresovana, preko političkih, pa do ličnih veza i kontakata, što je češći slučaj.

20 U tom pravcu su išli i predlozi eksperata EU koji su vršili procenu pravosuđa Republike Srbije u segmentu efikasnosti. Naime, oni su predlagali da se maksimalno trajanje pritvora u istrazi produži sa šest na 12 meseci. Vidi: Salustro, M. (2013) *Peer-based Assessment Mission to Serbia, Independence and efficiency of the judiciary*, 9.

Ipak, ovakvo „poigravanje“ dokaznom potkrepljenošću optužnica, ima snažne reperkusije kako na trajanje postupka, tako i na kvalitet dokaza, ali i ishod krivičnih postupaka koji se vode po pomenutim „tankim“ optužnicama. Nesumnjivo, posledice su najozbiljnije ukoliko je okrivljeni i za vreme dopune istrage u pritvoru, pa se stoga postavlja pitanje koliko sama dopuna istrage ali i takav pritvor mogu trajati. Da je neophodno da dopuna istrage traje razumno kratko, bavio se i ESLJP koji je u odluci po predstavi u predmetu *Mitev* protiv Bugarske²¹ kritikovao brojna upućivanja predmeta na ponovnu istragu što je zahtevalo i po dve godine da bi se ispravile napravljene greške.²²

U skladu sa članom 337 stav 3 ZKP-a iz 2011, prilikom ispitivanja optužnice, kada veće utvrdi da je potrebno bolje razjašnjenje stanja stvari da bi se ispitala osnovanost optužnice, narediće da se istraga dopuni ili da se prikupe određeni dokazi.²³ Interesantno je da Zakonik ne određuje rok u kome javni tužilac mora sprovesti dopunu istrage, dok istovremeno obavezuje privatnog tužioca da u roku od 30 dana od dana saopštenja odluke, prikupi dokaze. Veće može na zahtev tužioca iz opravdanih razloga produžiti ovaj rok. Posmatrano iz ugla činjenice da u ovoj fazi postupka i dalje nema optužnog akta na pravnoj snazi, postavljaju se dva dalja pitanja:

1. Znači li izostanak vremenskog ograničenja dopune istrage negaciju prirode dopune istrage kao sastavnog dela istrage kao faze krivičnog postupka?
2. Ako je odgovor potvrđan, povlači li ovo sa sobom prestanak važenja procesnih garancija okrivljenog specifičnih za istragu, uključujući ograničeno trajanje pritvora?

Čini se da jedan od najvećih problema u vezi sa dopunom istrage predstavlja i činjenica da se radi o fazi postupka čija procesna priroda nije najjasnija. Naime, javni tužilac je već prethodno doneo naredbu o završetku istrage i započela je faza optuženja, te sama dopuna istrage predstavlja neku vrstu zadiranja istrage u fazu optuženja. Iako naizgled samo teorijsko, ovo pitanje ima i određene praktične reperkusije, a naročito kada je reč o ograničenju trajanja pritvora.

Ako sagledamo način na koji ZKP iz 2011. određuje funkcionalnu nadležnost za odlučivanje o osnovanosti pritvora u ovoj fazi, preciznije naredbu člana 216 koja predviđa da se od predaje optužnice sudu pritvor može odrediti, produžiti ili ukinuti samo odlukom veća, a ne sudije za prethodni postupak kao u istrazi. U tom smislu, iako se dopuna istrage supstantivno ne razlikuje od same istrage, odluka o pritvoru je od predaje optužnice u isključivoj nadležnosti veća.

Ključno pitanje je ipak, da li ovo odricanje od prirode dopune istrage kao sastavnog dela istrage ima posledicu i u činjenici da ograničenja u vezi sa trajanjem pritvora u istrazi, u skladu sa članom 215 ZKP-a, važe samo do predaje, a ne do potvrđivanja optužnice? U tom

21 *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, presuda od 22. decembra 2004. godine

22 Suočena sa brojnim predstavkama Evropskom sudu za ljudska prava zbog prekomernog trajanja krivičnog postupka Bugarska je 26. aprila 2006. godine usvojila novi Zakonik o krivičnom postupku koji eksplicitno propisuje obavezu sudova i istražnih organa da postupaju na način kojim se obezbeđuje okončanje krivičnog postupka u razumnom roku.

23 Ovakva odluka konstituiše obavezu javnog tužioca da u roku od tri dana od dana kad mu je saopštena odluka veća, donese naredbu o dopuni istrage. Ako javni tužilac propusti rok za donošenje naredbe o dopuni istrage, dužan je da o razlozima propuštanja obavesti neposredno višeg javnog tužioca, a u slučaju da privatni tužilac propusti pomenuti rok, smatraće se da je odustao od gonjenja i optužba će rešenjem biti odbijena.

smislu, i teorija i praksa bile su decenijama podeljene²⁴. Pomenutom razdoru nisu doprineli ni oprečni stavovi Vrhovnog suda i Vrhovnog vojnog suda tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka. Tako je Vrhovni sud²⁵ zastupao stav da je primena ograničenja iz istrage neophodna, imajući u vidu mogućnost da sama dopuna istrage dugo traje. U prilog ovakvom stavu, Grubač²⁶ je isticao i opasnost od zloupotreba u vezi sa optužnicama nepotkrepljenim dokazima, o čemu je ranije bilo reči. Ipak, na suprotno stanovište stao je Vrhovni vojni sud,²⁷ ističući kao centralni argument u prilog svom stavu, da se ZKP zapravo vezuje za momenat predaje optužnice sudu kao momenat prelaska u fazu optuženja, počev od koje se ne primenjuju pravila vezana za trajanje pritvora u istrazi, kakva god dalja sudbina te optužnice bila, u smislu potrebe otklanjanja njenih nedostataka kroz dopunu istrage.

U prilog ovakvom opredeljenju ali i pomenutoj, važećoj odredbi člana 2015 ide i nekoliko decenija star zaključak sa sastanka predstavnika krivičnih odeljenja, vrhovnih sudova republika i pokrajina i VSS od 23. 12. 1982, u kome je navedeno da se, kada se povodom prigovora protiv optužnice, optužnica vrati da se otklone zapaženi nedostaci ili da se istraga dopuni, u pogledu pritvora postupa u skladu sa odredbama koje određuju njegovo preispitivanje *ex officio*, nakon predaje optužnice, na svaka dva meseca od pravnosnažnosti poslednjeg rešenja, bez vremenskog ograničenja.

Ovim pitanjem bavio se i Vrhovni sud Crne Gore i zauzeo pravni stav (Su.VI.br.47/13 od 24. juna 2013. godine) po kome nakon vraćanja optužnice državnom tužiocu na dopunu istrage o daljem trajanju pritvora odlučuje veće na osnovu člana 179 ZKP-a, dok se ne primenjuje član 177 koji inače reguliše trajanje pritvora u toku istrage.²⁸

Ovako definisana polazna hipoteza nekadašnjeg Vrhovnog vojnog suda, kao i Vrhovnog suda Crne Gore čini se u korenu pogrešnom, budući da u pogledu prava i obaveza izjednačava okrivljenog prema kome je optužnica stupila na pravnu snagu sa onim čiji je status, u smislu izvesnosti optuženja i postojanje dokaza dovoljnih da optužnica stupi na pravnu snagu, i dalje neizvesan. Pojednostavljeno rečeno, Vrhovni vojni sud je bio stava da okrivljenog, i bez optužnice na pravnoj snazi treba tretirati jednako kao da ona postoji, što se protivi zdravoj logici.

24 Vučković, B. i Vučković, V. (2014): *Privtor u svijetlu Ustava i Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, Vladavina prava i pravna država u regionu*, Istočno Sarajevo, str. 720.

25 Stav sednice Krivičnog odeljenja VSS, Vkr. od 12. decembra 1972. godine. Vidi: Vasiljević, T. i Grubač, M. (2011): *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, str. 351.

26 *Ibidem*

27 VVS, Vkr. 19/85. od 26. februara 1985. godine

28 U obrazloženju, Vrhovni sud kaže: „Apelacioni sud Crne Gore, aktom V. Su .br. 34/2013 od 4.06.2013. godine tražio je da Vrhovni sud Crne Gore da načelno pravno mišljenje da li se nakon vraćanja optužnice državnom tužiocu na dopunu istrage (u smislu čl. 293 st. 2 ZKP), o daljem trajanju pritvora odlučuje na osnovu čl. 177 ili čl. 179 Zakonika o krivičnom postupku. Odredbom čl. 177 st. 4 ZKP (u daljem tekstu ZKP) je propisano da ako se optužnica ne podigne do isteka rokova iz stava 2 i 3 ovog člana okrivljeni će se pustiti na slobodu. Dakle, iz te odredbe proizilazi da se trajanje pritvora iz čl. 177 st. 2 i 3 ZKP vezuje za podizanje optužnice. Članom 179 st. 1 ZKP je propisano da nakon predaje optužnice sudu, do završetka glavnog pretresa, pritvor se može, po pribavljenom mišljenju državnog tužioca, kad se postupak vodi po njegovoj optužbi, odrediti ili ukinuti samo rješenjem vijeća, dok je odredbom člana 179 st.2 ZKP propisano da je vijeće dužno, po predlogu stranaka ili po službenoj dužnosti, da ispita da li još postoje razlozi za pritvor i da donese rješenje o produženju ili ukidanju pritvora, po isteku svakih 30 dana do stupanja optužnice na pravnu snagu, a svaka dva mjeseca nakon stupanja optužnice na pravnu snagu. Odredbom čl. 293 st. 2 ZKP je, pored ostalog, određeno da kad vijeće u postupku kontrole i potvrđivanja optužnice utvrdi da postoje greške ili nedostaci u optužnici iz čl. 292 ovog zakonika ili u samom postupku ili je potrebno bolje razjašnjenje stanja stvari da bi se ispitala osnovanost optužnice vratiti optužnicu da se zapaženi nedostaci otklone ili da se istraga dopuni, odnosno sprovede. Kod prednjih zakonskih odredbi nakon predaje optužnice sudu, o daljem trajanju pritvora odlučuje vijeće na osnovu čl. 179 ZKP kako u slučaju kada vijeće iz čl. 24 st. 7 ZKP s pozivom na čl. 293 st. 2 ZKP vrati optužnicu državnom tužiocu da se zapaženi nedostaci otklone, tako i u slučaju kada se optužnica vrati da se istraga dopuni, odnosno sprovede. Kako iz odredbe čl. 177 st. 4 ZKP proizilazi da je režim pritvora određen činjenicom da li je optužnica predata sudu to se o pritvoru nakon vraćanja optužnice državnom tužiocu na dopunu, odnosno sprovođenje istrage odlučuje na osnovu čl. 179 ZKP, a ne na osnovu čl. 177 istog zakonika. Na takav zaključak upućuje i odredba čl. 179 st. 2 ZKP kojom su propisani različiti rokovi za ispitivanje razloga za pritvor u zavisnosti od toga da li je optužnica stupila na pravnu snagu ili ne.“

Ipak, čini se da jasniji stav zakonodavca u ovom smislu ne bi mogao da škodi, budući da ne samo da bi otklonio zakonske nejasnoće, već bi destimulisao korišćenje dopune istrage kao sigurne luke za kupovinu vremena, a na uštrb okrivljenikovog prava na slobodu; prava na pristup pravdi oštećenog ali i na uštrb budžeta Republike Srbije koju svaki mesec neosnovanog pritvora u krajnjem ishodu skupo košta. Jasnim zakonskim ograničenjem trajanja pritvora u toku dopune istrage ujedno bi se doprinelo i kvalitetu, ažurnosti i savesnosti postupanja javnih tužilaca, budući da bi morali ozbiljnije da pristupe strategiji istrage, posebno uzimajući u obzir koje je dokaze potrebno obezbediti i prikupiti dok se okrivljeni još nalazi u pritvoru, u situacijama kada je očigledno da se istraga ne može okončati u zakonom predviđenom roku. Ovim bi se ujedno predupredili rizici od brzopletog postupanja na uštrb kvaliteta dokaza, koji nisu uvek skopčani sa prekratkim rokovima, već neretko, upravo sa lošim planiranjem istrage.

U tom smislu, korisna bi mogla biti rešenja sadržana u ranije važećem Zakonu o kaznenom postupku Hrvatske²⁹ (član 107 stav 3)³⁰ iz kojih proizlazi da se, u slučaju vraćanja predmeta u istragu, pritvor u kojem se okrivljeni nalazi ponovo vraća u režim koji važi za istragu, a to se ne odnosi samo na njegovo trajanje, nego i na telo koje je nadležno za produženje pritvora.³¹

2.4. Ograničenje trajanja pritvora nakon predaje optužnice sudu

Iako nije uvek bilo tako, naše pozitivno zakonodavstvo ne poznaje vremenska ograničenja trajanja pritvora nakon predaje optužnice. Tako član 216 predviđa da pritvor nakon optuženja može trajati do okončanja postupka, odnosno do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode, a najduže dok ne istekne vreme trajanja krivične sankcije izrečene u prvostepenoj presudi. Od predaje optužnice sudu pa do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode, pritvor se može odrediti, produžiti ili ukinuti rešenjem veća. Rešenje o određivanju, produženju ili ukidanju pritvora donosi se po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka i branioca. Veće je dužno da i bez predloga stranaka i branioca ispita da li još postoje razlozi za pritvor i da donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora, po isteku svakih 30 dana do potvrđivanja optužnice, a po isteku svakih 60 dana nakon potvrđivanja optužnice pa do donošenja prvostepene presude.

Ako se osvrnemo na ranija zakonska rešenja, videćemo da kurs kojim se zakonodavac kretao nije bio uniforman. Tako se, u skladu sa članom 193 ZKP-a iz 1953. nakon predaje optužnice, pritvor se mogao, po saslušanju javnog tužioca, odrediti ili ukinuti samo odlukom veća okružnog suda. Ovaj zakonik nije sadržao odredbe o vremenskom ograničenju pritvora nakon predaje optužnice sudu.³² Ni ZKP iz 1976. godine nije sadržao odredbe kojima se ograničava trajanje pritvora nakon predaje optužnice sudu ali je članom 199 obavezivao sud da *ex officio* preispituje postojanje pritvorskih osnova.

29 Zakon o kaznenom postupku Hrvatske, Narodne novine broj 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02 i 115/06.

30 „Ako je u povodu prigovora protiv optužnice, zahtjeva predsjednika vijeća za ispitivanjem optužnice ili zahtjeva za obnovu kaznenog postupka predmet vraćen u istragu, prije određeni pritvor do podnošenja nove optužnice traje najdulje šest mjeseci.“ (član 107, stav 3 ZKP)

31 Đurđević, Z., Tripalo, D. (2006) *Trajanje pritvora u svjetlu međunarodnih standarda te domaće prava i prakse*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13, broj 2/2006, str. 583.

32 Savez udruženja pravika Jugoslavije (1953) *Zakonik o krivičnom postupku – sa objašnjenjima i napomenama*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 60.

Ipak, Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine doneo je potpuni zaokret u ovoj oblasti i uveo ograničenja trajanja pritvora i nakon predaje optužnice. Kako je ovo rešenje otvorilo živu diskusiju u stručnim i naučnim krugovima, ne čudi što je sam ZKP u ovom delu kasnije trpeo dodatne izmene u više navrata. Tako je član 146 (st. 3-4) predviđao da od podizanja optužnice pritvor može trajati najduže dve, odnosno četiri godine za dela za koja je zaprećena kazna od četrdeset godina zatvora, dok posle izricanja prvostepene presude pritvor može trajati još najduže godinu dana. Ako u roku od godinu dana bude izrečena drugostepena odluka kojom se prvostepena presuda ukida, pritvor može trajati najduže još dve godine od izricanja odluke drugostepenog suda. Stav 7 predviđao je da rokovi iz stava 3 i 4 ne teknu u periodu ako se glavni pretres odlaže ili prekida zbog odsustva branioca, otkaza punomoćja i izbora i postavljanja novog branioca.

Kasnijim izmenama, ove odredbe su modifikovane, tako što je odredbom stava 1 omogućeno da umesto maksimalne dve, za krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora od 30 do 40 godina, kao i dela organizovanog kriminala za koja je predviđena kazna zatvora od deset godina ili teža kazna, pritvor može trajati četiri godine. Pored toga, stavom 8, bilo je predviđeno da i nakon isteka rokova iz stava 3 pritvor može biti određen okrivljenom koji se krije, pobegne, pokuša bekstvo, uredno pozvan ne dođe, ili očigledno izbegava dolazak na glavni pretres. Ovim stavom, zapravo je uspostavljen kompromis između opcije nepostojanja ograničenja trajanja pritvora nakon optuženja, kao koncepta čije smo brojne nedostatke već pomenuli i sistema u kome su rokovi striktno propisani a koji, iako ide više u prilog zaštiti i vrednovanju prava na slobodu okrivljenog, može imati i brojne negativne efekte, uglavnom vezane za mogućnost bekstva okrivljenog ili znatnog odugovlačenja postupka nakon isteka maksimalnih rokova trajanja pritvora, a na uštrb prava na pristup pravdi oštećenog.

Ipak, u poslednjim godinama primene ZKP-a iz 2001. ponovo je došlo do promene kursa jer je zakonodavac odustao od koncepta ograničenja trajanja pritvora nakon predaje optužnice.

Čini se da je usvajanjem ZKP- a iz 2011. godine ovaj model kod nas potpuno napušten, a koncepcijski slično rešenje i danas poznaje Zakon o kaznenom postupku Hrvatske, koji u članu 133³³ daje detaljna ograničenja trajanja pritvora do donošenja prvostepene presude, a u zavisnosti od težine dela, odnosno propisane kazne, predviđajući pet kategorija (do 1 godine, do 3 godine, do 5 godina, do 8 godina, preko 8 godina). Interesantno je da stav 2 Zakona, predviđa rešenje koje ide u prilog progresivnoj srazmernosti i održavanju ravnoteže na terazijama ograničenja prava slobode i trajanja pritvorskih deprivacija u skladu sa progresijom

33 (1) Do donošenje presude suda prvog stupnja istražni zatvor može trajati najdulje: 1) dva meseca ako se za kazneno djelo može izreći kazna zatvora do jedne godine, 2) tri meseca ako se za kazneno djelo može izreći kazna zatvora do tri godine, 3) šest meseci ako se za kazneno djelo može izreći kazna zatvora do pet godina, 4) dvanaest meseci ako se za kazneno djelo može izreći kazna zatvora do osam godina, 5) dvije godine ako se za kazneno djelo može izreći kazna zatvora preko osam godina, 6) tri godine ako se za kazneno djelo može izreći kazna dugotrajnog zatvora. (2) U predmetima za kaznena djela iz članka 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta u kojima je istraga produljena, sveukupno trajanje istražnog zatvora iz stavka 1. ovog članka produkuje se za vrijeme za koje je bila produljena istraga. (3) U predmetima u kojima je donesena nepravomoćna presuda, ukupno trajanje istražnog zatvora do njezine pravomoćnosti produkuje se za jednu šestinu u slučajevima iz stavka 1. točke 1. do 4. ovog članka, a za jednu četvrtinu u slučajevima iz stavka 1. točke 5. i 6. ovog članka. U predmetima za kaznena djela iz članka 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta u kojima je istraga produljena, sveukupno trajanje istražnog zatvora iz ovog stavka produkuje se za vrijeme za koje je bila produljena istraga. (4) Kad je presuda ukinuta, a nakon što isteknu rokovi iz stavka 3. ovog članka, u postupku za kaznena djela iz stavka 1. točke 1. i 2. ovog članka ukupno trajanje istražnog zatvora iz stavka 1. i 2. ovog članka produkuje se za daljnjih tri meseca, za kaznena djela iz stavka 1. točke 3. i 4. ovog članka za daljnjih šest meseci, a za kaznena djela iz stavka 1. točke 5. i 6. ovog članka za još jednu godinu. (5) Ako je protiv drugostupanjske presude dopuštena žalba, ukupno trajanje istražnog zatvora iz stavka 1. i 3. ovog članka, produkuje se za još šest meseci. (6) Okrivljenik koji se nalazi u istražnom zatvoru, a presuda kojom mu je izrečena kazna zatvora je postala pravomoćna, ostat će u tom zatvoru do upućivanja na izdržavanje kazne, a najdulje do isteka trajanja izrečene kazne.

stepena sumnje, počev od osnova sumnje u fazi istrage, preko osnovane sumnje kao okidača optuženja, pa do nepravosnažnog potvrđivanja te osnovane sumnje prvostepenom presudom, koji pomenuta zakonska odredba uvodi kao osnov za produženje trajanja pritvora u svakoj od navedenih kategorija za još četvrtinu, odnosno petinu maksimalno predviđenog trajanja pritvora iz stava 1 ovog člana. Dodatno produženje, Zakon odobrava i u situacijama kada se drugostepena presuda može napadati pravnim lekom.

Moglo bi se reći da odluka zakonodavca da odustane od ograničenja trajanja pritvora nakon predaje optužnice, predstavlja jedno od nespornih priznanja da naše krivično pravosuđe trenutno nema kapacitete da odgovori na zahteve koje takvi rokovi pred njega postavljaju. Stavljajući u situaciju da bira između minimalizacije deprivacija zakonski reflektovane kroz princip sadržan u članu 210 važećeg ZKP-a i realnosti koja mu pokazuje da, ukoliko ovaj princip pretoči u konkretne zakonske rokove, vrlo verovatno prihvata praksu koja uključuje učestala bekstva i opstrukcije postupka nakon isteka tih rokova bez presude, zakonodavac se odlučio da implementaciju principa iz člana 210 ZKP-a i svođenje pritvora na najmanju moguću meru, preda u ruke nosilaca pravosudnih funkcija. Ovakav pristup nesumnjivo kao prednost nosi mogućnost individualizacije u pristupu svakom pojedinačnom predmetu ali i otvara čitav niz opasnosti, počev od prinošenja razumnog trajanja pritvora na žrtvu preopterećenosti krivičnog pravosuđa brojem predmeta, preko podleganja najrazličitijim pritiscima u donošenju odluke o produženju pritvora, pa sve do enormnih nadoknada zbog neosnovanog pritvora.

Ipak, nije najjasnije zašto, uzimajući u obzir sve navedeno, nije moglo biti zadržano kompromisno rešenje po kome bekstvo, pokušaj bekstva i odugovlačenje postupka nedolascima na ročište suspenduju rokove kojima bi se inače ograničilo maksimalno trajanje pritvora.

3. Zaključna razmatranja

Iako svako produženje maksimalnog roka trajanja pritvora ili njegovo potpuno ukidanje vodi dehumanizaciji postupka, mišljenja smo da ni suprotna rešenja koja nisu zasnovana na racionalnim osnovama ne mogu dati željeni efekat.

Rešenje po kome je maksimalno trajanje pritvora značajno kraće od prosečnog trajanja istrage, jasno govori u prilog tome da se, pod izgovorom humanosti i dostizanja međunarodnih standarda u pogledu limitiranog trajanja pritvora, ignoriše činjenica da u postojećim pravosudno-organizacionim okvirima ovakvi rokovi ne daju željene rezultate. Štaviše, kroz učestalu primenu dopune istrage i održavanje okrivljenog u statusu procesnog vakuuma i neizvesnosti u pogledu važenja procesnih garancija, ova ograničenja se pretvaraju u sopstvenu suprotnost. Ovo naravno ne znači da zakonska granica trajanja pritvora u istrazi treba da bude ukinuta ili drastično pomerena. Naprotiv, to znati da delovanje treba da bude usmereno u nekoliko pravaca:

- Najpre, ka što široj primeni alternativa pritvoru, kada je god to moguće u smislu postizanja svrhe;
- Potom, kroz brižljivu analizu i korekciju procesnih odredaba (ali nedostataka u njihovoj primeni) koje prouzrokuju produženo trajanje krivičnih postupaka

i obesmišljavaju vremenska ograničenja trajanja pritvora ili primoravaju zakonodavca da ih ukida;

- Najzad, u najvećoj meri, rešenje treba tražiti na polju organizacije pravosuđa, kako u pogledu dovoljnog broja i ravnomernog opterećenja predmetima sudija i javnih tužilaca, tako i kroz pojačanu stručnu, administrativnu i infrastrukturno-tehničku podršku, stalno unapređenje njihove stručnosti, ali i insistiranje na disciplinskim merama u situaciji kada razlog predugog trajanja postupka leži u neažurnosti ili čak u zloupotrebama i kršenju Ustava i zakona.³⁴

34 Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, 179-183.

Literatura i izvori

1. Cicero, M.T. (Translated by David Fott)(2014)*De legibus* (On the Laws), Cornell University Press, available at: <https://www.nlnrac.org/classical/cicero/documents/de-legibus>, last accessed on April 10th 2019.
2. Ilić, G, Majić, M, Beljanski, S. i Trešnjev, A. (2012) *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd.
3. Josipović, I. (2008) *Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008, str. 915-938.
4. Kolaković-Bojović, M. (2016) *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd.
5. Salustro, M. (2013) *Peer-based Assessment Mission to Serbia, Independence and efficiency of the judiciary*.
6. Savez udruženja pravnikâ Jugoslavije (1953) *Zakonik o krivičnom postupku – sa objašnjenjima i napomenama*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd.
7. Đurđević, Z., Tripalo, D (2006) *Trajanje pritvora u svjetlu međunarodnih standarda te domaćeg prava i prakse*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13, broj 2/2006, str. 551-596.
8. Vasiljević, T. i Grubač, M. (2011) *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd.
9. Vučković, B. i Vučković, V. (2014) *Pritvor u svijetlu Ustava i Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, Vladavina prava i pravna država u regionu*, Istočno Sarajevo.
10. Vuković, Š. (1985) *Zakonik o krivičnom postupku - sa objašnjenjima i sudskom praksom (Treće izmjenjeno i dopunjeno izdanje)*, Savremena administracija, Beograd.
11. Škulić, M. (2011): *Komentar zakonika o krivičnom postupku*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd.

Izvori međunarodnih standarda

1. Council of Europe Committee of Ministers, *Recommendation No. R (80) 11 of the Committee of Ministers to the Member States concerning Custody Pending Trial*, (Adopted by the Committee of Ministers on 27 June 1980 at the 321st meeting of the Ministers' Deputies)
2. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) od 4. septembra 1950, („Službeni

list SCG – Međunarodni ugovori” br. 9/03, 5/05 i 7/05-ispravka i „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori”, broj 12/10).

3. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN, 16. decembra 1966. godine, „Službeni list SFRJ“, broj 7/71.
4. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena na Generalnoj skupštini UN, 10. decembra 1948. godine.

Izbor sudske prakse

1. *Debboub v. France*, No. 37786/97, presuda od 9. novembra 1999. godine
2. *Kuibichev v. Bulgaria*, No. 39271/98, presuda od 30. septembra 2004. godine
3. *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, presuda od 22. decembra 2004. godine
4. Stav sednice Krivičnog odeljenja VSS, Vkr. od 12. decembra 1972. godine
5. VVS, Vkr. 19/85. od 26. februara 1985. godine

Limiting Duration Of Detention -Balancing between Protection and Violation of Human Rights-

Summary

The poor grasp of the severity of deprivations inherent in detention as well as simplistic interpretations of reasons for ordering and extending detention, accompanied by sporadic loosening of legal grounds for imposing that particular measure, have led to a situation in which detention is imposed too readily and even more readily extended in our criminal justice system. This situation has had far-reaching consequences, in particular for the rights of defendants who are acquitted by a final decision or against whom proceedings are discontinued. At the same time, in such situations, the consequences of improper use of detention affect the budget of the Republic of Serbia and consequently all its citizens. Without disputing the function and importance of detention in securing defendant's presence and unimpeded conduct of criminal proceedings, the author focuses in the paper on the issue of balancing the need for unimpeded conduct of proceedings on the one hand with the need for reducing the use and duration of detention to a necessary extent. Guided by that principle, the author examines the possibilities and effects of limited duration of detention during the investigation and after the bringing of charges. The author addresses, in particular, the characteristics of stage known as supplemental investigation and the extent of rights afforded to defendants in terms of limitations of detention at that stage in the proceedings. In an effort to identify optimal solutions, the author refers to the provisions of criminal procedure codes that used to be in force in the territories of the present-day Republic of Serbia and its neighbouring countries after World War II. The author devotes special attention to legal provisions whose intention was to limit the duration of detention after the filing of charges and examines the impact of

35 Milica Kolaković-Bojović, PhD, is a research fellow with the Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade and a member of the UN Committee on Enforced Disappearances, email: kolakius@gmail.com

such provisions on issues such as the conclusion of criminal proceedings within a reasonable time, the quality of evidence, access to justice and the possibility of prosecutorial office holders to adhere to the Constitution and the law.

Key words: *detention, duration of detention, human rights, right to liberty, trial within a reasonable time*